

**PROHLÁŠENÍ ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH
NEZÁVISLÝCH EKONOMŮ**
**(Publikováno v Lidových novinách,
31.12.1991)**

Míra tolerance obyvatelstva k dalšímu hospodářskému poklesu se rychle snižuje. Pocit nejistoty a strachu před budoucností je příležitostí pro nejrůznější mesiáše, kteří jsou ochotni slíbit vše a ihned, jen když se jim předá moc. Narůstá nebezpečí hospodářského dirigismu, který by mohl opět vyústit do různě oděných forem politické totality. V této těžké chvíli chceme zdůraznit, že nevidíme žádnou lehčí cestu, než cestu parlamentní demokracie založené na soutěži politických stran a cestu transformace ekonomiky na tržní systém opírající se o konkurenci, soukromé vlastnictví a otevřenost navenek i dovnitř. Na rozdíl od jiných pozorovatelů věříme, že proces ekonomické transformace je v zásadě úspěšný a je třeba jej nikoliv přibrzdit, ale výrazně urychlit. S levicovými kritiky dosavadní strategie ekonomické transformace souhlasíme jen v tom, že v této strategii byla jistá slabá místa, jejichž pokračování by mohlo další průběh transformace ohrozit. Chyby jsou však podle našeho názoru zcela jiné, než zmínění kritici uvádějí.

PRINCIPY JSOU V POŘÁDKU

Rozhodně nepovažujeme za chybné, že došlo k rychlé liberalizaci cen. Postupné uvolňování cen by po dlouhou dobu vytvářelo zkreslené signály a zabraňovalo by efektivní tržní koordinaci v době, kdy se administrativní řízení hospodářství již zhroutilo. Obnovení centrální regulace cen by bylo krokem zpět a přispělo by jen k dalšímu snížení efektivnosti a zrychlení hospodářského úpadku.

Nepovažujeme za chybné, že došlo k otevření hospodářství směrem do zahraničí, k vnitřní směnitelnosti koruny a k její devalvaci na úroveň rovnovážného kursu. Podpora vývozu měnovým kursem je pro malou otevřenou ekonomiku v centru Evropy, která navíc trpí nedostatkem vnitřní poptávky, naprosto zásadní podmínkou její stability i dynamiky. Je možné, že dnešní kurs je odchylen od parity kupní síly, jsme však přesvědčeni, že tato odchylka je mnohem menší, než uvádějí kritikové. Přílišné podhodnocení koruny může mít nicméně i své negativní stránky, z nichž nerovnost mezi bohatými cizinci a chudými domácími občany je jen menším zlem. Drahý dolar či marka mohou totiž vytvořit až příliš

vysokou ochranou bariéru proti konkurenci zahraničního zboží a tak zeslabit část vnějších impulsů k zefektivnění domácí výroby a ke zvýšení kvality vyráběného zboží a služeb.

Je žádoucí, aby postupně docházelo ke zhodnocování koruny. Ovšem náhlá revalvace by opět narušila tržní rovnováhu a vynutila by si obnovení administrativního přidělování deviz. Tím by byrokraté opět získali právo rozhodovat o tom, co se má a co se nemá dovážet a o tom, které obory se mají rozvíjet rychleji než jiné. Nevyhnutelným důsledkem by byl další pokles efektivnosti, narůstání zahraničního dluhu a ještě větší váhavost zahraničních investorů. Cesta ke zhodnocení koruny vede jedině přes pokračující otevírání trhu a nikoliv přes jeho administrativní omezování. Jen otevřený trh může vytvářet signály a impulsy, které ovlivní racionální rozhodování domácích i zahraničních podnikatelů správným směrem.

Vývoj v tomto roce je toho důkazem. Od 1. ledna 1991 se domácí cenová hladina zvýšila asi o polovinu, ale nominální kurs koruny se prakticky nezměnil. To znamená, že došlo k reálnému zhodnocení koruny asi o jednu třetinu. Přepočteno na cenu roku 1990 je dnešní kurs jen asi 20 Kčs za jeden dolar. V důsledku vnitřní směnitelnosti koruny určuje tržní kurs samovolně dolní mez efektivních dovozů a vývozu. Na volném trhu nikdo nebude dobrovolně obchodovat v méně výhodném poměru, avšak většina obchoduje v lepším. To jen potvrzuje demagogičnost vykřikovaných hesel o levném výprodeji národní práce a bohatství do zahraničí. V polovině roku 1990 se uvádělo, že v zahraničním obchodě Československo získávalo 1 dolar dovozů za 18 Kčs nákladů na své vyvážené výrobky. To však byl průměrný a nikoliv mezní směnný poměr, což znamená, že asi polovina zahraničně obchodních transakcí se uskutečnila ve směnném poměru lepším a druhá polovina v poměru horším. Je téměř jisté, že průměrný směnný poměr počítaný v cenách roku 1990 je dnes méně než 18 Kčs za dolar. Výsledkem otevření hospodářství, devalvace, vnitřní směnitelnosti koruny a realokací ve struktuře vývozu jsou tedy již nyní podstatné úspory a nikoliv výprodej národního bohatství do zahraničí.

Nepovažujeme za chybné ani to, že byla použita měnová a rozpočtová restrikce, která již po několika měsících zabrzdila vznikající inflaci. Rychlá inflace je spojena s velkými hospodářskými a společenskými ztrátami. I když je dnešní orientace ekonomické politiky na postupné zmírňování restriktivní politiky užitečná, náhlý přechod k expanzivní stimulaci poptávky v době, kdy podniky ještě nebyly privatizovány a tedy nezměnily své chování, by vedl více k růstu cen než ke zvyšování nabídky.

Již vůbec potom nepovažujeme za chybné, že se v současné době soustřeďuje pozornost a energie vlády na privatizaci hospodářství. Bez rychlé změny vlastnických práv není možné vytvořit fungující a konkurence schopné tržní hospodářství. Nevěříme, že je možné podstatně zracionalizovat chování podniků ve státním vlastnictví; nevěříme, že je možné pomocí pronájmu nahradit vlastnická práva a jsme také hluboce přesvědčeni, že formy zaměstnaneckého vlastnictví nemají ve většině případů dostatečné motivační efekty. Kupónová privatizace je také významným krokem jak rychle přestříhnout pupeční šňůru mezi státem a těmi státními podniky, které jsou jinak neschopné samostatného ekonomického života.

Konečně nepovažujeme za chybné, že vláda nejde cestou tzv. strukturální politiky založené na „vědeckých“ prognózách a „strategickém plánování“. Západní zkušenosti nijak neprokazují, že by indikativní plánování zajišťovalo úspěch. Profese tzv. sociálně-ekonomických prognostiků byla téměř zcela zdiskreditována, když se ukázalo, že nebyli schopni předpovědět žádnou významnější ekonomickou změnu.

ROZŠÍŘIT ZÁBĚR

Dosavadní strategie se však nevyvarovala více či méně závažných nedostatků. Některé z těchto chyb si vláda zřejmě uvědomila, ale jinde pokračuje, vedena také politickým tlakem, stále ve špatném směru. V následujícím uvedeme některé z těchto chyb, které považujeme za nejzávažnější.

První vážnou chybu spatřujeme v tom, že vláda zatím věnovala příliš malou pozornost a podporu nově vytvářeným malým a středním soukromým podnikům. V Československu se stále ještě neuznává, že jsou to malí a střední podnikatelé, většinou začínající prakticky od nuly, kdo jsou motorem budoucí ekonomiky. Tento sektor byl u nás poškozen zejména ve vztahu ke kapitálu. Slabost bankovní sféry vedla totiž i nadále k preferenci poskytování úvěrů podložených majetkovou zárukou. Ta byla ovšem u velkých státních podniků dostatečná, zatímco začínající soukromí podnikatelé mohli ručit jen osobním majetkem. Garance úvěrů podnikatelskými projekty obvykle nestačila a strategie bank byla podpořena i pravidly oddlužování státních podniků. Vítejme, že si jak federální vláda, tak i obě národní vlády již uvědomily kritickou důležitost urychleného rozvoje malého a středního soukromého podnikání a přicházejí s novými iniciativami. Je jen otázkou, jak

efektivně budou schopny podporovat nejen konverzi ostatních, ale také vznik nových podniků.

Druhou chybou, úzce navazující na předchozí, je, že během dvou let po sametové revoluci byla v celém Československu malou privatizací vytvořena snad jen jedna desetina žádoucího počtu drobných soukromých podniků. V důsledku toho nebyl soukromý sektor schopen přispět významným způsobem k tvorbě hrubého národního produktu a nových pracovních příležitostí a zmírnit tak hloubku hospodářského poklesu. Ze stejného důvodu nebyl soukromý sektor ani schopen přispět významněji k vytvoření konkurenčního prostředí, které by tlumilo pokusy o monopolní zvyšování cen a které by také vytvářelo tlak na zvyšování kvality zboží a služeb.

Součástí malé privatizace měla být i privatizace státních bytů, což by kromě zkvalitnění bydlení zmírnilo problémy s liberalizací cen nájmu, zvýšilo mobilitu pracovníků, zlepšilo vztah veřejnosti k soukromému majetku a posílilo možnosti získat úvěry pomocí hypotéky. Akcelerace a zvětšení záběru malé privatizace je nezbytností.

Třetí chybou byl zákaz prodeje privatizačních kupónů, protože to zbrzdí proces koncentrace kapitálu, snižuje efektivnost kapitálového trhu a vůbec škodí důvěryhodnosti privatizace v očích veřejnosti. Tato, byť i dobře míněná snaha chránit nezkušeného občana, se nutně obrací proti němu. Byrokraticky smýšlející politik byl vždy přesvědčen, že ví lépe, co je dobré pro občana než občan sám a že jej proto musí za každou cenu „chránit“ a prokazovat mu tím svou důležitost. Brání-li se tržním silám administrativními zákazy, je to úsilí nejen neefektivní, ale i marné. Už nyní je zřejmé, že alternativy prodeje kupónů, ať už legální nebo ilegální, prostě existují. Zabraňme proto eskalaci administrativních zákazů, které jen dále zpomalí vytváření sekundárního trhu cenných papírů a omezí konkurenci v oblasti investičních privatizačních fondů. Není to spekulant, kdo ve skutečnosti „okrádá“ občana, ale ten kdo omezuje rozvoj trhu. Žádné prohlášení politika, ani reklama v televizi nepřesvědčí nedůvěřivé občany, že hodnota jejich kupónových knížek je větší než registrační poplatek. Není to propočít úředníka, ale jedině trh, který může stanovit správnou cenu. Je všeobecně známo, že trh je vynikající „stroj“ na zpracování informací, protože zapojuje do jednoho velkého systému výměny informací úvahy a rozhodování miliónů lidí. Mnozí z nich jsou odborníci, kteří proto, aby se ve svých tržních rozhodnutích nezmýlili, provádějí kvalitní odhady založené na expertních znalostech. Poznatky a záměry těchto lidí se pak prostřednictvím trhu a ceny bleskově rozšiřují mezi ostatní účastníky a zvyšují i jejich efektivnost rozhodování. Není to nikdy omezení, ale naopak co největší

volnost a rozšíření trhu, které jsou zárukou rychlého šíření informací a utváření „spravedlivé“ ceny.

ZAHRANIČNÍ KAPITÁL

Za čtvrtou chybu považujeme bojácný postoj politiků, vlády a parlamentu k zahraničnímu kapitálu. Na jedné straně se sice chápe, že účast zahraničního kapitálu na privatizaci některých velkých podniků bude působit blahodárně tím, že přinese do československého hospodářství chybějící moderní technologii a manažerské zkušenosti. Na druhé straně se však stále opakují výhrady proti velkému, ale zejména proti malému zahraničnímu kapitálu, jako by jeho jediným cílem bylo vydrancovat naše hospodářství. Tato v podstatě socialistická averze k zahraničnímu kapitálu se navíc spojuje s averzí nacionální. To se projevuje zejména v postoji ke kapitálu německému, to je ke kapitálu nejvyspělejší sousední země, od níž lze v Československu očekávat největší uplatnění. Zahraniční kapitál má co nabídnout, což je atraktivní nejen pro partnerský podnik, ale i pro celou společnost. S jeho přílivem k nám bude proudit nejen moderní technologie a zkušenosti špičkových manažerů, ale mnoho jiných hospodářsky blahodárných vlivů. Zahraniční kapitál vytvoří nové pracovní příležitosti pro československé zaměstnance, zvýší poptávku po domácím zboží, usnadní našim podnikům obchodní styk se zahraničím a přispěje k rychlejšímu zdokonalení finančních trhů a institucí. Co je snad nejdůležitější, svou konkurenční přítomností přinutí domácí podnikatele pracovat efektivněji. Kromě toho rychlý příliv zahraničního kapitálu může podstatně vylepšit platební bilanci a tím přispět ke zhodnocení kursu koruny.

Představy, že bez silných zábran a ochranných omezení by při dnešním kursu zahraniční kapitál vykoupil celé československé národní bohatství během jednoho odpoledne, jsou zcela nesmyslné. Z toho, že se k nám zahraniční kapitál nehrne tak rychle, jak se očekávalo, vyplývá, že ani při dnešním kursu nejsou zahraniční investice do československého hospodářství podstatně výhodnější než investování jinde. Vysoká rizikovost má na tom jistě velký podíl. A také zdaleka ne vše to, co se v Československu považuje za bohatství, se jako bohatství jeví lidem v zahraničí.

Připustíme ale, že by zahraniční kapitál opravdu chtěl vykoupit téměř vše a že by nebylo žádných restrikcí. Co by se stalo? Zahraniční investoři by začali kupovat místní podniky, nemovitosti a pozemky a najímat pracovníky k přípravě svých budoucích služeb. Jak dlouho by

asi trvalo, než by byla dokončena veškerá jednání, uzavřeny smlouvy a fakticky převedeno vlastnictví, dejme tomu deseti procent veškeré půdy, budov, továren a jiných forem národního bohatství? Určitě by to nemohlo proběhnout rychleji než za jeden rok. Ale již během tohoto roku by zahraniční investoři začali platit za zakoupený majetek, takže by nastal velký příliv zahraničního kapitálu s výsledným zlepšením platební bilance a zhodnocením koruny. Tento proces by pokračoval jen tak dlouho, než by zhodnocení koruny učinilo další investice do Československa neefektivní.

Považujeme proto za velmi chybné, že se na zahraniční investice uvalují restrikce, jako například vyloučení zahraničního kapitálu z prvního kola malé privatizace, vyloučení zahraničního kapitálu z velké privatizace některých vybraných podniků (tzv. rodinné stříbro), vyloučení cizinců z vlastnictví půdy a zejména omezování aktivity zahraničních bank v Československu. V dnešní době, kdy jsou zahraniční investice do bývalých komunistických zemí málo výnosné a velmi riskantní, je třeba je co nejvíce podporovat a zvýhodňovat. Osvědčenou formou takové stimulace jsou například snížené daňové sazby pro investice dlouhodobého charakteru.

PODPORU TRŽNÍMI INSTITUCÍM

Za pátou chybu dosavadní ekonomické politiky považujeme malou podporu rozvoji bankovních, daňových a zejména právních institucí. Privatizace, restituce, rozvoj nových podniků, bankrotů neživotaschopných podniků, přesuny pracovní síly, liberalizace kapitálového a pracovního trhu, demonopolizace, ochrana konkurence a nová fiskální politika vlády, to vše vyžaduje, aby právní systém byl schopen zabezpečit efektivní vykonávání vlastnických práv mezi ekonomickými subjekty. Hluboké přesměrování výrobních zdrojů dále vyžaduje, aby transakční náklady těchto změn byly co nejnižší. Tak zásadní ekonomické změny, které nyní před československou ekonomikou stojí, vyžadují hlubokou proměnu právních institucí, soudů, prokuratury a arbitráže. Za účelem jejich rychlého vybudování by bylo určitě vhodné přistoupit k jejich částečné privatizaci.

Československo má bezesporu velké šance vrátit se zpět mezi vyspělé evropské země. Není však jedno, jaká ekonomická politika se za tímto účelem přijme. Tržní hospodářství má mnoho jemných variant svého rozvoje, nesmí však dojít k tomu, aby se ekonomická politika transformace a pravidla ekonomické hry obrátily proti tržním principům a oslabily ještě více nedostatečné konkurenční prostředí československé

ekonomiky. Záměrem tohoto prohlášení je, aby se stalo východiskem pro diskusi strategie ekonomické transformace v Československu. Diskuse, v níž by v první řadě šlo o konstruktivní ekonomickou argumentaci nezastřenou politickými hesly a ideologickými výpady. Naše veřejnost je sama schopna přiřadit takto prezentovaným alternativám váhu odrážející jejich věcnou fundovanost, realismus a dlouhodobou platnost a vyvodit z toho svá vlastní politická rozhodnutí.

K prohlášení se připojili následující představitelé nezávislé ekonomické obce:

**Vladimír Benáček (Univerzita Karlova),
Aleš Bulíř (VŠE Praha a LSE Londýn),
Jiří Hlaváček (Univerzita Karlova),
Milan Horniaček (Univerzita Karlova),
Jiří Kosta (Frankfurtská univerzita),
Karel Kouba (Univerzita Karlova),
Jozef Kučerák (Bratislava),
Oldřich Kýn (Bostonská univerzita a Univerzita Karlova),
Michal Mejstřík (Univerzita Karlova),
Pavel Pelikán (Institut pro ekonomický výzkum,
Stockholm),
Jiří Sláma (Institut pro východní Evropu, Mnichov a VŠE
Praha),
Zdeněk Tůma (Univerzita Karlova),
Petr Zahradník (Ekonomický ústav ČSAV),
Alena Zemplerová (Ekonomický ústav ČSAV a
Princetonská univerzita).**

Pro ilustraci okolností:

Názor VÁCLAVA KLAUSE na prohlášení nezávislých ekonomů

Nemůžeme být nezávislí

Probíhající ekonomická reforma s sebou přináší nepřetržitou řadu společenských změn, které se často zcela vymykají desítkami let ověřované každodenní praxi. V mnoha případech proto polemika o jejich správnosti či života-schopnosti přináší úplně rozdílné názory. Na straně jedné jsou známy kritické hlasy vytykající procesu ekonomické transformace přílišnou razantnost, na straně druhé, například v uveřejněném prohlášení českých a slovenských nezávislých ekonomů, je dávana přednost podstatnému urychlení celého, procesu.

O názor na toto prohlášení, které se sice nerozchází s principy ekonomické reformy, ale ukazuje na její slabší místa, jsme požádali federálního ministra financí VÁCLAVA KLAUSE:

„V první řadě si myslím, že nikdo z nás nemůže být v dnešní době zcela nezávislý. Povinností je být závislý ve smyslu být angažovaný a nedívat se na dění kolem sebe zpovzdálí. Myslet si, že právě odtud lze vidět vše přesně. To totiž není možné, a proto mi slůvko „nezávislí“ připadá v tuto chvíli jako zbytečná reklama. A navíc většinu představitelů této nezávislé ekonomické obce dobře znám, a jejich názory nejsou pro mne novinkou.”

Nicméně jsou tu výtky zcela konkrétní. A to například malá podpora vlády malým a středním soukromým podnikům, jejich malý počet vyšlý z privatizace a v neposlední řadě nedostatečná privatizace státních bytů.

„Kritika malé podpory soukromým podnikům je příliš paušální. Myšlenka, že by bylo možné nějakým snadným způsobem preferovat malé vznikající soukromé podniky, není realizovatelná. Nikdo z nás neví, kdo si tuto podporu zaslouží a kdo ne. A že z malé privatizace vzešla jen desetina žádoucího počtu nových podniků? Těchto podniků je prostě tolik, kolik jich je. Nic nebylo dekretováno a určeno centrem. Co se týká privatizace státních bytů, tak náš názor je v tomto směru jasný. Nechceme privatizovat byty, ale domy. Chceme vytvořit byty nájemné, nikoli vlastnické. Nikdo si totiž nedovede představit nekonečné problémy, které by vznikly privatizací bytů, sklepů, půd a všeho jiného.”

Třetí vytykanou chybou je, podle mínění nezávislých ekonomů, zákaz prodeje privatizačních kupónů. Neboť je tím brzděna koncentrace kapitálu a tedy i jeho efektivnost.

„Urychlení ‚falešně‘ koncentrace, a tím myslím tu skutečnost, kdy se obrovské bohatství dostane do rukou skupinám podnikavců lépe se okamžitě orientujících než většina občanů, není v žádném případě žádoucí. Naším záměrem je tento proces brzdit. Navíc je tu možnost investovat kupóny prostřednictvím investičních privatizačních fondů, a už tady vzniká tak obrovská koncentrace kapitálu, které je možné se obávat.”

Jaký je váš názor na mínění českých a slovenských nezávislých ekonomů o bojácném postoji vlády a parlamentu ke vstupu zahraničního kapitálu?

„Toto tvrzení bych od autorů prohlášení opravdu nečekal. Neboť nám je, a to je všeobecně známo, vytýkán pravý opak. Naším cílem je příliv zahraničního kapitálu v co největší míře. I když si myslím, že se na něj leckde čeká jako na spásu. Čili hovořit o jakési „socialistické“ averzi vůči zahraničnímu kapitálu je nesolidní. „Nacionalistická“ averze je však všude na světě. Je nutná, nechce-li ta která země prodat například značky svých výrobků a tím je zničit. To je třeba pozorně hlídat.“

Zůstává však ještě kritika malé podpory vlády bankovním, daňovým a právním institucím. „O tom, že bychom strašně rádi, kdyby bankovní a jiné instituce rostly, rychleji a vykazovaly vyšší kvalitu, snad nikdo nepochybuje. Vždyť jsme se za uplynulé období dostali do fáze, kdy prakticky z jedné banky vzniklo naprosté oddělení bank komerčních a centrálních za existence dnes již třiceti šesti bank. Během následujících týdnů, po schválení zákona o bankách, přijdou další, zahraniční banky. Ovšem jak se tyto banky budou chovat, je otázka jiná. Nelze jim předepisovat, kam zaměří svůj kapitál a kam nikoli.“

STANISLAV JANOVSKÝ
Otištěno v PRACI (zřejmě 6.1.1992)

Závan svěžího větru

Populistické proklamace a osobní šarvátky - asi tak bychom mohli stručně charakterizovat většinu diskusí kolem ekonomické reformy. Příkladem budiž parlamentní řečník Miloš Zeman, připomínající notorickými útoky na ministra financí Václava Klause římského Catona, který každou řeč v senátě, ať mluvil o čemkoliv, končil slovy: „... kromě jiného soudím, že Kartágo musí být zničeno.“ Pozadu nezůstává ani druhý nejhlasitější kritik, Valtr Komárek, který nedávno v Bratislavě prohlásil, že vláda po-stupuje metodou „spálené země“. Ještě předtím byl ovšem Klausovou ODS označen kulantními, leč jasnými slovy za nenapravitelného komunistu.

Do těchto tragikomických a žel stále více deprimujících potyček - zavál svěží a úlevný vítr z Prohlášení českých a slovenských nezávislých ekonomů, které bylo poslední den minulého roku zveřejněno v Lidových novinách. Jeho 14 signatářů se zde zřetelně distancuje od většiny dosavadních kritiků ekonomické transformace mimo jiné i tím, že jednoznačně shledávají v pořádku základní principy reformy. Tedy rychlou liberalizaci cen, devalvací koruny, měnovou a rozpočtovou restrikcí a rychlou privatizaci včetně kupónové metody. Jedním dechem však autoři prohlášení poukazují na řadu „více či méně závažných nedostatků“ dosavadní strategie. Kromě jiného jde o vyloučení zahraničního kapitálu z prvního kola malé privatizace a vůbec ostych vlád a politiků před zahraničním kapitálem, zákaz prodeje privatizačních kupónů mezi občany navzájem, opoždění privatizace bytů a liberalizace cen nájmu.

Již z pouhého výčtu těchto připomínek je patrné, že „nezávislí ekonomové“ vidí slabá místa naší transformace zcela jinde než její levicově orientovaní kritici. V podstatě jde (poprvé po dvou letech od zahájení reformy) o ucelenou kritiku „zprava“, která nabádá vládu, aby nepodléhala politickým tlakům zvenčí ani vlastním populistickým pokušením a důsledně trvala na dovedení transformace až do těch nejjemnějších tržních fines. Odpověď vlády na toto seriózní oslovení by měla být více než vstřícná.

Jiří Leschtina
MLADÁ FRONTA DNES
5. 1. 1992